

Taal en woordenschat

1 Om te beginnen

Lees tekst 1. Schrijf de onderstreepte woorden in je schrift. Probeer de betekenis van deze woorden af te leiden uit de tekst.

TEKST 1

Knutselchirurg

Op het eiland Hawaï is een bizarre medische rechtszaak van start gegaan. Een chirurg wordt hier vervolgd voor het implanteren van een schroevendraaier in een patiënt. Naar eigen zeggen had hij geen keus. De onmisbare titanium-elementen waarmee hij de ruggengraat van de patiënt had moeten verstevigen, bleken op het cruciale moment tijdens de operatie niet aanwezig. Wachten op vervangers zou te lang duren en de onfortuinlijke patiënt lag al open op tafel. Een stuk roestvrij staal van een schroevendraaier zou, zo dacht de knutselchirurg, wel voldoen. Voor de patiënt had de ingreep een fatale afloop. Het metaal brak na twee dagen af, de patiënt raakte verlamd en stierf twee jaar later. De reputatie van de chirurg was toch al niet best: hij had eerder toegegeven valse recepten te hebben uitgeschreven. In bepaalde staten mocht hij zijn vak niet meer uitoefenen. Maar op Hawaï kon hij wonderlijk genoeg gewoon weer aan de slag.

Naar: www.planet.nl, 24 februari 2006

Nieuwe woorden

De betekenis van nieuwe woorden kun je afleiden uit de **context**. Dat is de tekst rond dat nieuwe woord: het zinsverband of het tekstverband. Misschien vind je daarin een synoniem, een tegenstelling, een omschrijving of een voorbeeld. Let goed op **signaalwoorden** die een voorbeeld aankondigen (*bijvoorbeeld, zoals, denk aan*) of een tegenstelling (*hoewel, maar, toch*). Soms kan een afbeelding helpen. Kijk bij afleidingen naar de woorddelen: de voor- en achtervoegsels (bijvoorbeeld *ont-*, *-loos*). Bij samenstellingen herken je misschien een deel van het woord. Vaak kun je de betekenis van een nieuw woord begrijpen uit de ruime context of de hele tekst. Kijk ook of je het nieuwe woord (misschien in een iets andere vorm) uit een andere taal kent.

ZO VIND JE DE BETEKENIS VAN NIEUWE WOORDEN

- Zoek in de omgeving van het nieuwe woord naar: een synoniem, een tegenstelling, een omschrijving of definitie, een voorbeeld of een afbeelding.
- Kijk of je een deel van het woord herkent: een voorvoegsel, een achtervoegsel of een woordgedeelte als het een samenstelling is.
- Lees de context van het nieuwe woord goed.
- Bedenk, als het een vreemd woord is, of je een soortgelijk woord uit het Engels of Frans kent.
- Raadpleeg een woordenboek als je zekerheid over de betekenis wilt.

2 Spannend

Lees tekst 2.

- 1 Schrijf de twintig genummerde woorden van tekst 2 onder elkaar in je schrift.
- 2 Van de woorden **2, 3, 9, 17, 18** en **20** kun je de betekenis vinden door de context te lezen. Schrijf de betekenis erachter.
- 3 Van de woorden **6, 10, 11, 14, 15, 16** en **19** kun je de betekenis ook zelf vinden. Er staat bijvoorbeeld een synoniem in de tekst of een omschrijving. Of je herkent een deel van het woord. Noteer de betekenis achter het woord.

- 4 Van de zeven overgebleven woorden is de betekenis hieronder gegeven. Zoek de betekenis bij die woorden. Noteer eerst alleen de letter (a t/m g). Pas als je zeker weet dat je de goede betekenis hebt, schrijf je deze helemaal op.
- a één van een soort (bijvoorbeeld van dieren, planten, boeken)
  - b groep individuen van een ras of soort
  - c had grote nadelen, maakte (veel) slachtoffers
  - d iets onbelangrijker laten lijken dan het waarschijnlijk is
  - e konden, waren in staat om
  - f probeerden hun geluk te vinden
  - g steun, instemming

TEKST 2

Terug van weggeweest: de wolf!

De wolf is terug in Duitsland, een eeuw nadat het laatste (1) **exemplaar** door jagerskogels het loodje had gelegd. Dierenvrienden zijn er blij mee. Matthias Freude, hoofd van de milieudienst in de deelstaat Brandenburg, is (2) **verrukt** over de terugkeer van het roofdier. 'De wolf hoort hier, hij speelt de hoofdrol in allerlei legenden en sprookjes. En hij maakt het bezoek aan een bos spannender.' Er leven in het oosten van Duitsland nu zo'n twintig wolven in twee roedels. Ruim een eeuw geleden werd de wolf nog (3) **fel op de huid gezeten**. In West-Europa bleef er niet één in leven, alleen in Zuid-Europa (4) **wisten** kleine groepen zich te handhaven. Het natuurlijk leefgebied van de wolf werd ingeperkt door de bevolkingsgroei. Ook de opbouw van de industriestaat DDR (het voormalige Oost-Duitsland) (5) **eiste zijn tol**. Dat alles verhinderde de terugkeer van een (6) **levensvatbare** (7) **populatie**. Maar na de hereniging van de twee Duitslanden in 1990 kwam er ruimte. Mijnen en fabrieken vielen stil, naar schatting 1,5 miljoen Oost-Duitse burgers trokken weg en (8) **zochten hun heil** elders, en de Russische (9) **krijgsmacht** die gelegerd was in de DDR, liet grote militaire complexen leeg achter. De wolf rook zijn kans. Maar het beest heeft natuurlijk een (10) **legendarisch** slechte reputatie. Neem het sprookje van Roodkapje, een van de vele verhalen met een

wolf erin, opgetekend door de gebroeders Grimm. Is de wolf echt zo (11) **vraatzuchtig**? Matthias Freude doet zijn best het gevaar van de wolf te (12) **bagatelliseren**. 'De wolf leeft erg teruggetrokken en gaat mensen uit de weg.' Hij krijgt (13) **bijval** van Roland Melisch, hoofd van het WNF in Duitsland. 'Er zijn geen gevallen bekend van mensen die door wolven zijn aangevallen en gedood.' In Brandenburg probeert men nu de leefomstandigheden voor het dier te (14) **optimaliseren**. In de deelstaat geldt een wet die de jacht op wolven verbiedt. (15) **Agrariërs** kunnen (16) **compensatie** krijgen, (17) **mocht** hun vee ten prooi vallen aan een hongerige wolf. De overheid geeft boeren in dat geval een financiële vergoeding. Volgens Freude zijn er de afgelopen zes jaar veertien (18) **claims** ingediend. Maar uiteindelijk bleek slechts in één geval een wolf zijn tanden in een schaap gezet te hebben. Ook in andere landen heeft een wolfvriendelijk beleid succes. Inmiddels zijn in Italië, Oostenrijk, Frankrijk en de Baltische staten wolven (19) **gesignaleerd**. Hoe lang zal het nog duren (20) **eer** we weer wolven op de Veluwe of in de Achterhoek kunnen bewonderen?

Naar: Trouw, 1 september 2006

3 Oogst

Vul in de zinnen woorden en uitdrukkingen in. Kies uit:

agrariërs – bagatelliseren – bijval – claims – compensatie – eer – exemplaar – fel op de huid gezeten – hun heil zochten – hun tol geëist – krijgsmacht – legendarische – levensvatbaar – mocht – optimaliseren – populatie – signaleren – verrukt – vraatzuchtige – weten te

- 1 Zij oogstte grote ... met haar voorstel om een inzamelingsactie te houden.
- 2 Het ... van de nieuwste trends is het belangrijkste wat dit populaire jongerenblad doet.
- 3 'Bezint ... ge begint' is een oud spreekwoord dat wil zeggen: Denk na voordat je wat doet.
- 4 Je hoort vaak dat de Nederlandse ... in 1940 niet was voorbereid op de Duitse inval.
- 5 Heeft iedereen een eigen ... van het activiteitenboek?
- 6 Na de grote opruimactie krijgen we als ... een huiswerkvrije maandag.
- 7 Het belang van dat proefwerk moet je niet ..., want het telt driemaal mee.
- 8 Van de acht puppies bleken er twee niet ...; ze stierven een dag na de geboorte.
- 9 De meisjes waren ... toen het ze gelukt was om een kaartje voor het concert te bemachtigen.
- 10 De aanvallers van FC Amersfoort werden ... door de verdedigers van IJsselmeervogels.

- 11 Met allerlei middelen proberen de topsporters hun prestaties te ...
- 12 De ... rockband uit de jaren zestig, *The Rolling Stones*, trekt zelfs nu nog volle stadions.
- 13 Het blijkt dat de ... konijnen in Nederland door een virusziekte sterk is afgenomen.
- 14 Wist je dat rond 1950 veel Nederlandse emigranten ... in Australië en Canada?
- 15 Ook dit jaar hebben lawines in de Alpen weer ... er kwamen tientallen skiërs om het leven.
- 16 Iedereen is blij met het mooie weer, alleen de ... klagen steen en been over de droogte.
- 17 Na de storm ontving de verzekeringsmaatschappij honderden ... voor schadevergoeding.
- 18 ... je verhinderd zijn, wil je dan van tevoren even bellen?
- 19 Niemand begrijpt hoe die misdadiger uit de gevangenis heeft ... ontsnappen.
- 20 Een enorme wolk ... sprinkhanen vernielde in een mum van tijd de hele oogst.

tip

'Het loodje leggen' betekent 'sterven', 'het begeven'. Je kunt dat bijvoorbeeld ook van apparaten zeggen. 'De laatste loodjes wegen het zwaarst' is een spreekwoord. Het wil zeggen: het laatste deel van een karwei of inspanning is het moeilijkste. 'Het is lood om oud ijzer' betekent: 'het maakt niet uit', 'het maakt geen verschil'.

4 Piepjonge piloten

Lees tekst 3. Vervang de onderstreepte woorden en uitdrukkingen. Gebruik synoniemen, omschrijvingen en uitdrukkingen.

TEKST 3

Twee veertienjarige jongens uit Californië kregen het, na een ruzie thuis, wel erg hoog in hun bol: ze zochten hun heil in het luchtruim. De knapen gingen er in een vliegtuig van een van de ouders vandoor. Op een vliegveld wisten ze de strenge veiligheidscontroles te omzeilen. Eer agenten konden ingrijpen, zaten ze al in de lucht. Later werden ze boven het nationaal park Joshua Tree gesignaleerd. Daar eindigde hun avontuur: de jongens raakten bij de landing gewond. De politie wil 'de kaping' niet bagatelliseren en beschouwt de actie als een zwaar delict. Voorlopig zitten de knapen in een jeugdgevangenis. Overigens kunnen de jonge piloten, behalve een gevangenisstraf, ook een forse claim van de autoriteiten verwachten in verband met de hoge kosten voor de opsporingsactie.

Spits, 2 maart 2006

5 Uitdrukkingen en spreekwoorden: dieren en lichaamsdelen

Een **uitdrukking** is een vaste woordgroep met een figuurlijke betekenis, zoals 'de gebeten hond zijn'. De betekenis vind je in het woordenboek, in dit geval onder het woord 'hond': de schuld krijgen. Een **spreekwoord** is een onveranderlijke hele zin met een bepaalde wijsheid die je meestal in een standaardsituatie gebruikt: 'Als de kat van huis is, dansen de muizen.'

In het Nederlands bestaan veel uitdrukkingen en spreekwoorden met

- diernamen: 'de kat uit de boom kijken', 'een wolf in schaapskleren'
- lichaamsdelen: 'het hart op de tong hebben', 'op grote voet leven'.

A Vul de uitdrukkingen in onderstaande zinnen aan. Gebruik een diernaam of een lichaamsdeel. Schrijf in je schrift het nummer van de zin en de hele uitdrukking.

- 1 Yvonne is een heel zachtaardig meisje. Ze *doet geen ... kwaad*.
- 2 Toen ze ver na etenstijd thuiskwamen, *vonden ze de ... in de pot*.
- 3 Ze moet later maar journalist worden, want ze *heeft een fijne ... voor* nieuwtjes.
- 4 Omdat ze lenig is, voelt Marieke zich bij gymnastiek *als een ... in het water*.
- 5 Ik vind hem geniepig en onbetrouwbaar. Volgens mij *heeft hij ze achter de ...*.
- 6 Dat vervelende klusje *laat ik me niet in de ... splitsen*.

B Gebruik de volgende uitdrukkingen in een zin zodat de betekenis duidelijk wordt.

- 7 de kat uit de boom kijken
- 8 iemand de mond snoeren
- 9 een wit voetje halen (bij iemand)
- 10 huilen met de wolven in het bos
- 11 twee handen op één buik

C Bedenk een situatie waarin je onderstaande spreekwoorden gebruikt.

- 12 Eén zwaluw maakt nog geen zomer.
- 13 Blaffende honden bijten niet.
- 14 Oog om oog, tand om tand.
- 15 Wie zijn billen brandt, moet op de blaren zitten.
- 16 Je kunt nooit weten hoe een koe een haas vangt.

6 Leenwoorden en etymologie

Woorden die wij uit andere talen overnemen, noemen we **leenwoorden**. Voeger waren dat vooral woorden uit het Latijn, het Frans en het Duits. Tegenwoordig gebruiken we veel Engelse woorden (bijvoorbeeld 'rockband', 'puppies'). Vaak passen we leenwoorden aan zodat ze een beetje Nederlands lijken en klinken. Veel leenwoorden worden op den duur gewone Nederlandse woorden, zoals 'paraplu'.

Etymologie is de wetenschap die uitzoekt waar woorden en betekenissen oorspronkelijk vandaan komen. Een etymoloog stelt de herkomst van onze woorden vast. Als je wilt weten waar een woord vandaan komt, moet je in een groot woordenboek kijken, bijvoorbeeld Van Dale (met cd-rom) of in een etymologisch woordenboek. Via websites kun je vaak de etymologie van woorden (met name vreemde woorden) vaststellen, bijvoorbeeld via 'woordweb'.

A Schrijf onderstaande woorden in je schrift. Zet er achter met welk Engels, Frans of Latijns/Grieks woord het te maken heeft. Geef van dat woord de betekenis. Gebruik zo nodig een groot woordenboek, een etymologisch woordenboek of taalwebsites.

- 1 fataal
- 2 signaleren
- 3 exemplaar
- 4 populatie
- 5 onfortuinlijk
- 6 delict

tip

Het woord *idool* gaat terug op het Griekse woord *eidolon*, 'schim, beeld, afgodsbeeld', en is via het Latijn en het Frans in het Nederlands terechtgekomen. Het Engelse woord 'idol' betekent nog altijd 'afgodsbeeld'.

B Geef van onderstaande woorden de etymologie op dezelfde manier als hierboven met het woord 'idool' is gedaan. Geef de oorspronkelijke betekenis.

- 7 knie
- 8 avontuur
- 9 etymologie
- 10 synoniem
- 11 milieu
- 12 rock

Meer oefenen

Maak de D-toets

ALLES OP EEN RIJ

- De betekenis van nieuwe woorden kun je raden door goed naar de context te kijken: de tekst rond het nieuwe woord.
- In veel Nederlandse uitdrukkingen en spreekwoorden gebruiken we diernamen en lichaamsdelen.
- Woorden die we direct uit andere talen overnemen, zijn leenwoorden.
- Het vaststellen van de herkomst van woorden heet etymologie.